

Prof. univ. dr. NICOLAE ISAR

**EMANCIPARE ȘI MODERNIZARE
LA ROMÂNI (1848-1918).
STUDII ȘI LECTURI ISTORICE**

www.editurauniversitara.ro

EDITURA UNIVERSITARĂ
București, 2012

Colecția ISTORIE

Redactor: Gheorghe Iovan

Tehnoredactor: Ameluța Vișan

Coperta: Angelica Mălăescu

Editură recunoscută de Consiliul Național al Cercetării Științifice (C.N.C.S.)

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

ISAR, NICOLAE

**Emancipare și modernizare la români : (1848-1918) : studii și lecturi
istorice** / Nicolae Isar. - București : Editura Universitară, 2012

Bibliogr.

ISBN 978-606-591-432-2

94(498)

DOI: (Digital Object Identifier): 10.5682/9786065914322

© Toate drepturile asupra acestei lucrări sunt rezervate, nicio parte din această
lucrare nu poate fi copiată fără acordul Editurii Universitare

Copyright © 2012

Editura Universitară

Director: Vasile Muscalu

B-dul. N. Bălcescu nr. 27-33, Sector 1, București

Tel.: 021 – 315.32.47 / 319.67.27

www.editurauniversitara.ro

e-mail: redactia@editurauniversitara.ro

Distribuție: tel.: 021-315.32.47 / 319.67.27 / 0744 EDITOR / 07217 CARTE

comenzi@editurauniversitara.ro

O.P. 15, C.P. 35, București

www.editurauniversitara.ro

CUVÂNT ÎNAINTE

La capătul unei activități științifice de aproape o jumătate de veac în domeniul istoriografiei și după publicarea unui număr de 32 de cărți, ni s-a părut interesant să strângem în acest volum articole risipite în diferite reviste, de-a-lungul timpului, precum și unele studii de dată recentă, cu un interes aparte, cele mai multe dintre ele, în forma de la apariție, neintrate în volumele noastre anterioare.

Am grupat aceste materiale, de categorii științifice diferite, sub un titlu care trimite la două laturi esențiale în evoluția României moderne și contemporane: pe de o parte, *emanciparea*, subînțeleasă în plan amplu (național-politică, culturală etc.), și *modernizarea*, trimițând la evoluția organizării instituțiilor de stat, în acord cu spiritul european.

Sperând să dăm un anumit interes lecturii acestui volum, am încercat să grupăm materialele pe mai multe secțiuni, în raport cu conținutul și destinația lor. Astfel, la început, sub un titlu simbolic, *La granițele istoriei literare*, am grupat câteva articole mai vechi – câte am putut regăsi peste timp –, apărute, în primul rând, într-o revistă de cultură și literatură de prestigiu, „România literară”.

Într-o a doua secțiune a volumului, cum indică titlul acesteia, am grupat câteva articole științifice de dată recentă despre revoluția română de la 1848, care ni s-au părut de un real interes pentru cercetători, dar și pentru un public mai larg de cititori (între altele, despre opiniile „controversate” ale lui N. Iorga privind revoluția și oamenii săi).

În cea de a treia secțiune a volumului, ceva mai amplă, *Comemorări; aniversări*, am adus la un loc o parte dintre articolele publicate de noi, mai ales în ultimul deceniu, în paginile revistei „Opinia națională”, publicație săptămânală la care au colaborat cu deosebire profesorii Universității „Spiru Haret”, inclusiv cei

asociați, între aceștia din urmă numărându-mă mult timp și subsemnatul.

Este vorba de articole publicate fără aparat critic, dar care își păstrează conținutul adevărului științific, pentru un public larg de cititori, mai ales studenți, ele readucând în actualitate momente istorice de valoare excepțională în procesul edificării României moderne, precum Unirea din 1859, Războiul de Independență, Războiul de Reîntregire și Marea Unire din 1918, sau reamintind de personalități de aur din istoria noastră națională (precum N. Bălcescu).

Subliniem, ceea ce este valabil și pentru materia celorlalte secțiuni ale volumului, că aceste articole sunt reproduse de noi fără modificarea mențiunilor temporale pe care le cuprind, cititorul urmând să țină seama de datele de apariție ale numerelor respective din revistă.

O secțiune importantă, deosebită ca valoare, după noi, în structura volumului, plasată sub titlul *Problematica modernizării și contradicțiile ei*, întrunește câteva studii apărute mai ales în vremea din urmă, ancorate în această problematică mult discutată în istoriografia română actuală.

Este vorba aici de procesul modernizării României sub domniile lui Al. I. Cuza și Carol I, abordat de noi printr-o „privire comparativă”; apoi, de viziunea contradictorie asupra acestor domnii a marelui publicist și analist politic care a fost Mihai Eminescu. În continuare în această secțiune găsim un alt articol despre Mihail Kogălniceanu și rolul lui important, ca om de stat, în edificarea României moderne, așa cum este văzut el de același poet național; este un articol publicat de noi și anterior, într-o altă antologie de studii, dar pe care nu puteam să nu-l reluăm aici, pentru a sublinia nota de interes a tematicii modernizării care face obiectul acestei secțiuni.

De asemenea, găsim în această secțiune un articol despre „Marea răscoală a țărănilor din 1907”, eveniment de ordin social-politic regretabil în istoria domniei regelui Carol I și care indică nota contradictorie a modernizării la care ne referim – o

modernizare făcută în beneficiul claselor de sus, a vieții orășenești și mai puțin (sau de loc) în beneficiul țăranimii, a lumii satelor.

În sfârșit, pentru întregirea dezbaterii privind modernizarea, găsim în această secțiune un articol intitulat, *Mari curente socio-culturale*, ca o excepție de la nota celorlalte materiale ale secțiunii, publicat, de data aceasta, fără aparat critic și într-o revistă săptămânală, de larg interes public, menționată mai sus, „Opinia națională”.

Desigur, referindu-ne la toate aceste materiale, publicate fie în reviste de specialitate și antologii științifice, fie în reviste săptămânale, pentru cititori, este necesar să mai facem o precizare: întrucât la data apariției, ele au avut un caracter independent, odată adunate la un loc, numai în cazul unora dintre ele, cu anumite subiecte, repetarea unor date sau formulări se dovedește inevitabilă.

O altă secțiune a volumului – a cincea –, cuprinde comentariile noastre asupra unor cărți de incontestabilă valoare, aparținând unor cunoscuți universitari: despre revoluția de la 1848-1849 din Transilvania (Liviu Maior); despre rolul revoluționarilor Golești în istoria României (Anastase Iordache); privind Partidul Naționalist Democrat din anii 1910-1938, condus de Nicolae Iorga (Mihail Oprițescu); în sfârșit, despre cei patru regi ai României, acoperind perioada 1866-1938 (Ioan Scurtu), ultimele două cărți, cum observăm, abordând aspecte importante ale vieții social-politice nu numai din epoca modernă, ci și din perioada interbelică.

La sfârșitul propriu-zis al volumului am înțeles să adăugăm o secțiune, plasată sub formula „Alții despre noi”, în care am strâns la un loc o parte dintre comentariile critice – pe care le-am putut depista – la adresa unora dintre cărțile noastre publicate de-a lungul timpului, altfel, cărți care au o vizibilă tangență atât cu *emanciparea*, cât și cu *modernizarea*, cele două concepte care se regăsesc în titlul acestui volum. Astfel, sub condeii unor reputați recenzenți, cu deosebire universitari, găsim aici comentarii privind o serie dintre cărțile noastre, cu tematici diferite, privind: epoca

Luminilor și cărturarii iluminiști, generația de la 1848, N. Iorga în apărarea memoriei domnitorului Al. I. Cuza, doctrina junimist-conservatoare, unele sinteze de istorie modernă a românilor ș.a.

O mențiune aparte ar trebui făcută despre comentariile profesorului Sime Piroțici privind cartea noastră dedicată generației de la 1848, aceste comentarii atingând proporțiile unui adevărat studiu, intitulat, *Câteva reflecții cu privire la revoluția de la 1848 prilejuate de cartea lui Nicolae Isar, „Din istoria generației de la 1848. Revoluție-exil-destin istoric”*, este un studiu, în care acest exeget, specialist în istoria modernă universală, corelează importante fenomene ale revoluției românești cu unele importante curente ideologice ale timpului, apărute pe plan european.

Cu această prezentare a structurii materiei, pe secțiunile sale, sperăm ca volumul nostru, fie că este vorba de *Studii*, fie de articole, cu pretenții științifice mai modeste, numite de noi *Lecturi istorice*, să stârnească, cât de cât, interesul unui public larg de cititori, atât emanciparea social-politică și culturală, cât și modernizarea, aceste laturi de bază în procesul afirmării națiunii române și edificării statului român modern constituind teme de real interes pentru o lectură instructivă.

Autorul

I

LA CONFLUENȚĂ CU ISTORIA LITERATURII

www.editurauniversitara.ro

1. Simeon Marcovici, un scriitor mult prețuit de Eminescu

Reprezentant de seamă al ideologiei „luminilor” în Țările Române, unul dintre vechii dascăli ai colegiului național „Sf. Sava”, cărturar de prestigiu în epocă, Simeon Marcovici (1801-1877) se numără între pușinii scriitori care au avut privilegiul, în posteritate, de a se bucura de prețuirea lui M. Eminescu. „Marcovici – scria marele poet, în 1877, la moartea scriitorului – face parte din generația care a prefăcut limba română în limbă literară; scrieri originale nu are, dar limba traducerilor sale este aproape clasică și poate servi de model oricărui scriitor român”. Lăsând la o parte faptul că Eminescu nu avea cunoștința de scrierile originale ale cărturarului – care existau și se pot astăzi studia! –, această apreciere ni se pare plină de semnificații.

În tinerețe, Marcovici se numărase între cei câțiva, cei dintâi bursieri ai statului la studii în Occident, în anii 1820-1827, făcând studii de literatură, dar și de matematici (acestea din urmă la cererea expresă a Eforiei școlilor!) la Pisa și Paris, luând în acest răstimp contact cu ideile înaintate ale epocii, cu operele reprezentative ale literaturii occidentale. Din 1827, reîntors în patrie, angajat ca profesor la școala națională întemeiată de Gh. Lazăr, a predat scurt timp matematica, apoi limba franceză și mai ales retorica, până în anul 1852, când va părăsi catedra.

Din necesități didactice, a elaborat și publicat în anul 1834 cunoscutul **Curs de retorică**, una dintre primele lucrări de acest gen din cultura română. Totodată, a colaborat la primele gazete ale vremii cu o serie de articole cu caracter social-politic – unele dintre ele adevărate eseuri –, afirmându-se ca un remarcabil

gânditor de formație iluministă. A fost mai ales neobosit traducător din literatură, din limbile franceză și italiană. A tradus, de pildă, după o versiune franceză, din poeziile lui Edward Young (**Culegere din cele mai frumoase nopti ale lui Young**, București, 1831; a doua ediție, adăugită, 1835), dar și din alte opere literare cu preocupări moralizatoare, aparținând lui A. R. Lessage, J. Fr. Marmotel, G. B. de Mably, Vittorio Alfieri ș.a. Evident, limba frumoasă folosită de Marcovici în aceste traduceri – cele mai multe dintre ele, traduceri libere – a fost aceea care a atras în mod deosebit prețuirea lui Eminescu.

Între scrierile originale aparținând lui Marcovici, pe care Eminescu nu le-a cunoscut, pe lângă articolele social-politice, un loc aparte ocupă notele sale de călătorie. Asupra acestora înțelegem să atragem atenția, în articolul de față, întrucât nici până în zilele noastre ele nu au intrat în circuitul literaturii de specialitate.

În anul 1843, scriitorul făcea parte din suita domnitorului Gh. Bibescu în călătoria la Constantinopol, figurând, totodată, pe lista personalităților care aveau să fie decorate de sultan. Pe parcursul desfășurării acestei călătorii, el trimite la București, ziarului „Vestitorul românesc”, de sub redacția lui Zaharia Carcalechi, corespondența relatând ceremonialul primirii la Constantinopol, alte momente emoționante ale vizitei. Din aceste note de călătorie, pentru frumusețea limbii folosite de scriitor, redăm aici un fragment descriind „amăgitoarea priveliște” a Bosforului: „Cele mai amăgitoare descrieri ale poeziilor rămân neînsemnate privind cineva șirul dealurilor care, pe de o parte în Asia, iar pe de alta în Europa, formează țărmurile acestui canal. Grădini frumoase și felurile, chipariși falnici, însoțiți de tot felul de pomi roditori, chioșcuri presărate cu îndestul gust pe vârfurile și pe coastele dealurilor, palaturi, pe toată linia amândurora țărmurilor, și o mulțime de caice, foarte elegante, care să suie și să coboară neîncetat, înfățișează priveliștea cea mai plăcută într-o întindere de cinci ceasuri. Clima este foarte dulce, aerul curat, cerul senin, sau, de să tulbură, deschide umedu-i sân, varsă îmbelșugarea, răcorește

țarmurile, și steaua zilei să arată mai măreață! Dar luna, această planetă născocitoare a cugetărilor celor înalte, depozitară a suspinurilor arzătoare și martor neprimejdios al desfătărilor celor mai încântătoare, argintuind mlădiosul cristal al nestatornicului element, răsfrânge blajinele-i raze și robește sufletul”.

Pe același domnitor, S. Marcovici l-a însoțit în mai multe călătorii interne. Între altele, în 1844, l-a însoțit în călătoria prin țară, în Muntenia și Oltenia, la locuri și monumente istorice, pe care, de asemenea, a relatat-o din etapă în etapă, multe dintre aceste relatări, prin limpezimea limbii și acuratețea stilului, amintindu-ne de inspirata apreciere a lui Eminescu, citată mai sus. Sub raportul conținutului, ar fi de relevant în aceste note de călătorie comentariile autorului privind faptele de jertfă ale strămoșilor, îndemnurile de fortificare și unitate spirituală adresate de el compatrioților. Răscolitoare pentru cititorii gazetei „Vestitorul românesc” va fi fost reamintirea de către scriitor a figurii lui Mihai Viteazul, făcută cu prilejul vizitei la mănăstirea Dealul: „O, țărână sfântă! Odor prea scump românilor! Tu ai fost mai cu osebite podoaba și fala României! Patria era acoperită de negura apăsării, ființa sa se amenința a fi prada pieriei, geniul tău cel înalt se deșteaptă, întinde crunta-i privire asupra suferințelor fraților tăi, se îmbărbătează, își închipuiește marea faptă a dezrobirei, și România, lepădându-și veșmântul de fală, se vede deodată, prin ocrotirea puternicului tău braț, nu numai mântuită de geamătul ce o sfâșia, ci încă înălțată în rândul staturilor celor mai înfricoșătoare. La glasul tău, tot românul s-a făcut erou. Numele tău insufla groaza pretutindenea. Răsăritul și apusul s-au cutremurat de iscusința minții tale, de nepilduita ta vitejie și mărimea sufletului tău și de colosalele tale întreprinderi”.

Rețin atenția în mod deosebit și notațiile scriitorului făcute sub impresia puternică a frumuseților naturii, ca, de pildă, după vizita la vechea mănăstire a Bistriței, în cursul aceleiași călătorii: „Alături cu această mănăstire curge râul Bistrița, ale cărui izvoare înfățișează una dintre cele mai rari și mai mărețe priveliști cu care

se poate fãli globul nostru. Doi [douã] stânci de piatrã de o înãlțime colosalã și spãimântãtoare se prelungesc într-o depãrtare ca de un ceas, apropiate una de alte; apa cea mai limpede și cea mai rece izvorãște de supt aceste stânci [...]”.

Dupã opinia noastrã, aceste relatãri de cãlãtorie, mai mult decãt alte categorii de scrieri ale autorului, subliniazã calitatea de scriitor a lui Marcovici, în sensul în care a fost ea relevatã de Eminescu, cu completarea, pe care am remarcat-o, cã este vorba în cazul sãu – al lui S.M. – și de texte originale. Scriitorul a binemeritat elogiul postum al marelui nostru poet.

2. Un cărturar francez, A. Ubicini, despre etnogeneza românilor

S-au împlinit, în 1986, 100 de ani de la apariția, la Paris, sub îngrijirea lui G. Bengescu, a uneia dintre primele sinteze moderne asupra etnogenezei românilor, intitulată *Les origines de l'histoire roumaine*, aparținând învățatului francez A. Ubicini.

Autorul ei, A. Ubicini (1818-1884), unul dintre cei mai devotați prieteni de peste hotare ai poporului român din secolul al XIX-lea, participant la revoluția română de la 1848, sprijinitor ardent al luptei pentru Unirea Principatelor, aflat în strânse legături cu cărturarii români pașoptiști, unul dintre primii membri străini ai Academiei Române, se preocupase în mod insistent în numeroasele sale lucrări, elaborate de-a lungul mai multor decenii, între altele, de formarea poporului român și a limbii române, prin aceste preocupări contribuind în epocă, alături de cărturarii români, la fundamentarea științifică a acestei probleme cardinale a istoriei poporului român.

Învățatul francez descoperise latinitatea poporului român în cursul călătoriei făcută în Principate în vara anului 1848, în plină desfășurare a revoluției, și abordase mai întâi această problemă într-un cunoscut studiu publicat în 1855, în „Revue de l'Orient, sub titlul, *Ballades et chants populaires de la Roumanie*, studiu apărut apoi și în broșură. Scris cu multă căldură, cu înțelegere pentru istoria și aspirațiile poporului român, cum se știe, acest studiu era prilejuit de apariția în același an a culegerii cu titlu identic aparținând poetului Vasile Alecsandri. Partea întâi era de fapt o prezentare a istoriei românilor, în originea latină și trecutul lor glorios el găsind izvoarele doinelor, baladelor, obiceiurilor, căroră le conferea o mare prețuire.

A abordat apoi problema etnogenezei românilor în lucrarea sa din anul următor. *Provinces d'origine roumaine*, una dintre cele mai importante lucrări despre români din câte a scris (alcătuind partea a doua a operei de colaborare cu M. Chopin, *Provinces danubiennes et roumaines*, Firmin Didot Frères, éditeurs, Paris, 1856). Despre formarea poporului român și mai ales a limbii române a scris el și în studiul său din 1863, *Court aperçu sur la langue roumaine*, apărut ca introducere la lucrarea lui V. Alecsandri, *Grammaire de la langue roumaine*, publicată în acest an la Paris.

Așa cum știm dintr-o serie de documente, eruditul francez, încă din 1855, de la publicarea lucrării amintite, de care se declara nesatisfăcut, se gândea la o sinteză de istorie a românilor, în acest scop, de-a lungul deceniilor, până la sfârșitul vieții, din 1884, strângând diferite materiale și aflându-se în contact cu cărturarii români. Spre sfârșitul vieții, s-a aflat în legături de ordin științific, între alții, cu istoricul A. D. Xenopol. Știm, de pildă, dintr-o scrisoare din 1 septembrie 1883, că istoricul român îl consultase asupra condițiilor publicării la Paris a cunoscutului său studiu de combatere a teoriei lui R. Rösler – studiu aflat deja elaborat la această dată, în manuscris. Pentru a evita cheltuielile „exorbitante” solicitate de o editură pariziană în vederea publicării acestui studiu, eruditul francez îi sugera lui Xenopol să-și publice studiul în fascicole, în „Revue des races latines” sau în „Revue historique”. Până la urmă, cum este cunoscut, studiul critic al istoricului român va apărea în anul următor, la Iași (Vezi A. D. Xenopol, *Teoria lui Rösler. Studii asupra stăruinței Românilor în Dacia Traiană*, Iași, 1884, 300 p.). Într-o altă scrisoare, din 30 octombrie 1883, adresată lui Xenopol, Ubicini intra în amănunte de istorie veche, asigurându-l pe istoricul român că îi erau cunoscute fragmentele din Tertulian și Justinian, pe care i le recomandase și, referindu-se la însemnătatea științifică a elucidării „problemei creștinării Daciei”, îl ruga pe Xenopol să-i procure lucrarea lui G. Enăceanu asupra creștinismului în Dacia, apărută cu câțiva ani în urmă.

Din nefericire, aceste preocupări nu au fost finalizate, moartea surprinzându-l pe eruditul francez, la 27 octombrie 1884, în plin proces de creație, în urma sa, pe lângă scrierile publicate, rămânând numeroase manuscrise, note, concepte, strânse sau elaborate de-a lungul vieții.

Cel care și-a asumat răspunderea de a publica o parte din manuscrisele învățatului francez a fost G. Bengescu, sub îngrijirea căruia apare la Paris, în 1886, partea de început a manuscrisului sintezei lui Ubicini, privind istoria veche a României, sub titlul, *Les origines de l'histoire roumaine*, împreună cu un studiu introductiv asupra vieții și operei învățatului francez. Evident, editorul a dat tiparului partea de început a manuscrisului, din câte cunoaștem, ea fiind pusă la punct de autorul însuși, parte care, în același timp, prezenta cel mai mare interes, într-un moment în care – la 1886 –, la scurtă vreme de la apariția lucrării lui R. Rösler, problematica formării poporului român și a limbii române devenea obiectul unor aprige dispute istoriografice. Astfel, în acest context, lucrarea lui Ubicini, editată de G. Bengescu, continua seria lucrărilor lui B. P. Hașdeu, Gr. Tocilescu, A. D. Xenopol, aducându-și propria contribuție la combaterea tezelor rösleriene de pe poziții identice cu ale istoriografiei române.

Lucrarea completa în mod substanțial datele lucrărilor anterioare ale lui Ubicini în problema formării poporului român și revizuia în mod definitiv concluziile autorului, în raport de cuceririle istoriografiei române și străine, de bogata informație acumulată de autor, mai ales de-a lungul ultimelor două decenii. Ea se constituie din patru capitole, tratând succesiv: Dacia înainte de Romani; Dacia sub Romani; Invaziile barbarilor; Românii transdanubieni.

În primul capitol, cu cele 76 de pagini ale sale, autorul realizează o imagine de ansamblu asupra strămoșilor geto-daci, cu trimiteri la izvoarele antice, scoțând în evidență vitejia și dragostea de libertate a acestui străvechi popor, insistând în mod deosebit asupra vieții lui spirituale. Discută aici problema originii dacilor, trimițând la diferite păreri științifice, pentru a sublinia, corect, că ei

nu sunt nici germani, nici slavi, ci traci. În acest context, abordează problema celor două denumiri, geți și daci, conchizând că este vorba de un singur popor, cu deosebire că dacii sunt reținuți de izvoare – de autorii latini – câteva secole mai târziu; apoi, se referă la unificarea din vremea lui Burebista și la alcătuirea unei puternice stăpâniri.

În capitolul al doilea, cel mai important al lucrării, comentează pe larg teza continuității dacilor și stăpânirea romană, combătând teoria lui Rösler. În acest sens, el scrie: „Dacia nu avea să se transforme într-un deșert, cum se pretinde de către unii istorici, care au interpretat exagerat un pasaj des citat din Eutropius. Dar rezistența prelungită a dacilor făcuse enorme goluri în rândurile lor. Pentru a înlocui populația **validă**, care dispăruse aproape total, pentru a popula locurile abandonate din orașe și pentru a cultiva câmpurile înțelenite, Traian cheamă în Dacia coloni aduși din Italia și din alte părți ale imperiului, ca și pe veteranii din toate regiunile; din amestecul acestor coloni cu resturile dacilor care supraviețuiseră rezistenței lor, se nascu treptat un nou popor, daco-romanii, care au dat naștere românilor actuali”. Este de reținut aici – referindu-ne la un fenomen caracteristic publiciștilor francezi, de a se raporta unii la alții, fiind vorba de lucrările cele mai accesibile lor, cele de limbă franceză – că Ubicini comentează și combate punctul de vedere al marelui său compatriot, Edgar Quinet, de asemenea, un mare prieten al românilor, care, în cunoscuta sa scriere despre români, din 1856, la acea dată, sub influența lucrărilor corifeilor Școlii ardelene, a cronicii lui Șincai în primul rând, împărtășea și el părerea că dacii dispăruseră, deci, românii descinzând direct din coloniștii romani. Ubicini, combătând această opinie, insera aici argumentele de rigoare: revoltele dacilor sub Antoniu, actele de supunere ale unor grupuri de daci sub Commodus și Caracalla, citând în acest sens izvoarele, între care Dio Cassius.

Desigur, Ubicini adăuga în lucrarea sa și alte argumente ale continuității dacice, pe care nu este cazul să le înșirăm aici. Să menționăm numai că autorul, ca și alți publiciști francezi – și cel

mai semnificativ exemplu ar fi al lui Saint-Mare Girardin –, venea și cu argumente „psihologice” în sprijinul susținerii tezei continuității, anume, referindu-se la „analogia frapantă” între chipurile dacilor de pe Columna lui Traian și chipurile țăranilor români din Carpați. În orice caz, concluzia lui Ubicini în problema continuității dacilor se înscria pe linia unei mai mari obiectivități științifice: adevărul, arată el, nu este nici de partea celor care văd în poporul român un popor de rasă pură latină, nici de partea celor care neagă cu desăvârșire existența acestui element, ci el este undeva la mijloc, între „aceste două extremități”, și anume trebuie să avem în vedere un factor primitiv, daco-getic, unul romanic, datorat stăpânirii romane precum și – adăuga el – un al treilea factor constitutiv, secundar, datorat contactului cu popoarele migratoare.

Ar fi de adăugat, referindu-ne la acest al doilea capitol al lucrării lui Ubicini, că și într-o altă problemă științifică, aceea a caracterului romanizării, opiniile formulate de învățatul francez erau, în linii generale, judicioase. El raporta romanizarea la fenomenul însușirii de către autohtoni a limbii romane și dispariția concomitentă a limbii dacice, insistând asupra implicațiilor general-psihologice ale fenomenului: „Această transformare rapidă a religiei și limbii – scrie el – influență puternic asupra stării morale și politice a Daciei. Rupând treptat firul tradiției ea atinse inima naționalității”. Elanul războinic al dacilor, arată autorul mai departe, slăbea treptat, în timp ce căsătoriile mixte implicau folosirea limbii latine, „Dacii obișnuindu-se treptat să se simtă romani”.

În cel de-al treilea capitol al lucrării, privind „invaziile barbarilor”, Ubicini discută problema retragerii aureliene, din nou, aici, combătând teoria lui Rösler și remarcând substratul ei politic. Rezumând teoria lui Rösler, pentru a o putea combate, între altele, autorul atrage atenția asupra unui argument care se voia fundamental în „demonstrația” acestuia, și anume analogia pe care el, „exagerând”, o constata între limbile română și albaneză. Și el, Ubicini, reliefează argumentația – și astăzi de actualitate – că acele cuvinte comune în albaneză și română nu-și puteau avea explicația

decât în „preexistența unei limbi comune autohtone”, iar nu într-o vecinătate teritorială anterioară. Cât privește absența în limba română a cuvintelor barbare, gotice mai ales, ea nu constituie, arată Ubicini, o probă a părăsirii Daciei, căci se poate demonstra mai ușor că barbarii au locuit zona de câmpie și de deal, iar nu a munților, în care autohtonii se retrăgeau. „Refugiați în munte ca într-un azil inviolabil, departe de vederea și contactul cu aceste hoarde sălbatice, neavând aproape deloc legături economice cu ele, cum ar fi putut să rețină ceva din limba lor?” se întreba autorul, în sensul demonstrației sale.

Oricum, indiferent de nuanțe, mai mult sau mai puțin fragile în privința unor afirmații – ca să ne referim, de pildă, la ultima, enunțată mai sus, anume presupusa izolare totală de comunitățile de migratori –, merită reținută aici linia corectă a demonstrației de bază, precum și ardoarea cu care autorul se implică în abordarea subiectului. Concluzia sa în privința continuității în perioada migrațiilor era subliniată cu claritate: „Adevărul este – scrie el – că părăsirea Daciei sub Aurelian nu a avut caracterul de generalitate pe care i-l atribuie Rösler. Ceea ce trecu Dunărea în urma armatei, fu Dacia oficială, guvernul, administrația, magistratura, tot ceea ce forma Statul, tot ceea ce ținea de Stat, și de asemenea un mic număr de proprietari, a căror bogăție le putea asigura existența. Dar masa populației, micii proprietari, cultivatorii, atășați pământului prin necesități sau obișnuințele vieții, meșteșugarii etc., rămăseseră pe loc. Acest pământ, cu toate că fusese răscolit de invazii, era pentru ei pământ natal, patria, și ei se temeau mai mult de exil decât de dominația goților”.

Cu asemenea idei, lucrarea lui Ubicini, publicată de G. Bengescu la 1886, nu putea să nu capete, în linii generale, aprecierea celui mai de seamă istoric român la acea dată, A. D. Xenopol. Recenzând-o, la scurtă vreme de la apariție, A. D. Xenopol remarca, între altele, faptul că Ubicini se pronunța împotriva originii celtice a geto-dacilor, admitând teoria, „cea mai îndeobște primită de știința istorică a timpurilor noastre”, a originii tracice; că, în privința continuității dacilor, „Ubicini, deși nu e pe

deplin stăpân pe izvoarele istoriei române și mai ales pe partea epigrafică, totuși aruncă o lumină nouă asupra colonizării, pătrunde cu toate aceste pretutindeni adevărul”, referindu-se la trăinicia romanizării, la imposibilitatea dispariției dacilor etc.

De asemenea, Xenopol remarca respingerea de către Ubicini a teoriei lui Rösler, deși cel de-al treilea capitol al lucrării i se pare ceva mai puțin complet, autorul tratând prea general, după opinia sa, migrația slavă, bulgară și maghiară. Altfel, cum observăm, aprecierea de ansamblu era pozitivă: „Deși scrierea lui Ubicini – scria Xenopol, în încheiere – nu mulțumește în totul cerințele unei scrieri critice a istoriei, totuși înfățișează un rezultat clar, metodic și în mare parte conform cu adevărul, al originilor poporului român”. (Vezi „Voința națională”, din 8/20 februarie 1887, p. 1).

Desigur, publicistul francez datora mult unor autori români, în primul rând lui Gr. Tocilescu, cum rezultă și din materialele din arhiva sa existente la noi; dar nu este vorba nicidecum de compilații, altfel, autorul dispunea în mod efectiv de posibilitatea interpretării izvoarelor antice, cunoscător cum era al limbilor clasice, pasionat și la curent, cum se voia, cu descoperirile arheologice de la noi, în faza în care se găseau ele la acea dată, urmărind cu viu interes, cum am văzut, ceea ce se scria la noi, în domeniul istoriei vechi.

Lucrarea postumă a lui A. Ubicini, publicată cu o sută de ani în urmă, cu opiniile autorului privind etnogeneza românilor, la care ne-am referit, readucându-ne în memorie imaginea acestui prieten de seamă al poporului nostru de la jumătatea secolului al XIX-lea, totodată, ne reamintește faptul că de-a lungul istoriei disputelor istoriografice asupra acestei probleme fundamentale a istoriei românilor nu a lipsit, în general, dovezile de obiectivitate și bună-credință din partea autorilor străini, că, adesea, răspunsurile la tezele neștiințifice și tendențioase de peste hotare au venit chiar din partea unor străini, a căror contribuție la elucidarea în spiritul adevărului a acestei probleme merită să fie mereu actualizată.